

Louis de la Vallée Poussin

Calea spre Nirvāṇa

ȘASE PRELEGERI DESPRE BUDISMUL VECHI
CA O DISCIPLINĂ A SALVĂRII

Traducere, prefață, note și comentarii:
WALTER FOTESCU

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Prefață	5
Bibliografie prefață	30

CALEA SPRE NIRVĀṆA

Capitolul I	
DISCIPLINE INDIENE ALE SALVĂRII	37
I. Religii și discipline ale salvăr	37
II. Vechi credințe āryene, moarte, zei, sacrificii	46
III. Speculații de Brahman, teologie, ritualism, „re-moarte“, ātman.	51
Capitolul II	
SUFLETUL BUDIST	63
I. Budismul ca o formă de raționalism	63
II. Psihologia budistă; contradic	66
III. Nu există Sine: Omul este un vehicul	67
IV. Există o retribuire a faptelor într-o viață viitoare	76
V. Budiștii neagă renașterea sau migrația sufletulu concomitent cu menținerea migrației lui karman, sau a caracterului	78
VI. Budiștii admit existența unui fel de suflet	81

Capitolul III	
DEFINIȚIA BUDISTĂ A LUI KARMAN	87
I. Introducere	87
II. Istoria veche a lui Kar	89
III. Karman este voință și acțiune volun	96
IV. Karman este acțiune mor	101
Capitolul IV	
DOCTRINA DESPRE KARMAN ȘI TRANSMIGRAȚIE, COSMOGONIE, TEOGONIE	107
I. Mecanismele transmigrați	107
II. Clasificarea acțiunilor și mecanismele fructificării lor	113
III. Destin, liber arbitru, solidaritate	119
IV. Cosmogo	125
V. Teogon	126
Capitolul V	
NIRVĀᅇA	131
I. Introducere. Pesimism și eliberare sau Nirvāᅇ	
Dificultăți în a stabili natura eliberării.	131
II. Etimologia și semnificația cuvântului Nirvā	
Trei opinii despre starea sfântului după moarte.	
III. Anihi	139
IV. „Eliberare fără calificați	145
V. Concluzie. Concepții scolastice despre afirmații contradictorii din Scripturi	154

Capitolul VI	
CALEA SPRE NIRVĀṆA	161
I. Calea este eradicarea dorinț	161
II. O cale de mijloc între ascetism și delăsare	163
III. Un Antrenament întreit în Adevărurile budiste	173
IV. O practică abilă a transe	180
V. Concluz	187
ANEXĂ	189
Tradiția Śramaṇa	191
Bibliografie Anexă	219

„*Nibbāna, Nibbāna, spun ei, prietene Sāriputta;
dar ce înseamnă Nibbāna, prietene?*“

(Samyutta Nikāya, IV, 251)

„Este greu să ne imaginăm cum ar putea funcționa spiritul uman fără convingerea că ceva ireductibil *real* există în lume“, scria Mircea Eliade în prefața uneia din cărțile sale¹; ceva aflat dincolo de vicisitudinile vieții, de caracterul ei tranzitoriu și de fluxul haotic al lucrurilor și evenimentelor. „De aceea omul a căutat în toate vremurile nu doar puterea la nivel social, ci și Nemurirea, Infinitul, Transcendentul.“² Fiecare tradiție spirituală și-a format propria imagine despre acest Transcendent și a căutat o Cale prin care să acceadă la el. În budism, el se numește Nirvāṇa, iar „Calea spre Nirvāṇa“ este Dharma³, doctrina proclamată de Buddha.

Cele șase prelegeri adunate în volumul de față au fost susținute de Louis de la Vallée Poussin la Cambridge, într-o perioadă când ravagiile războiului care bântuiau pe continent l-au determinat să se refugieze în Anglia. Prin volumul redus și stilul concentrat, ele sunt concepute ca puncte de

---

¹ Mircea Eliade, *Nostalgia Originilor. Istorie și semnificație în religie*; Ed. Humanitas, București 1994, p. 5.

² Pande, G.C.; *Śramaṇa tradition. Its history and contribution to Indian culture*, L.D. Institute of Indology, Ahmedabad, 1978, p.3

³ Nirvāṇa și Dharma sunt termenii sanskriți, iar Nibbāna și Dhamma, echivalenții lor în limba pâli.

6 reper la un prim contact cu o gândire și o viziune despre lume mult deosebite de cele europene.

Pentru început, Vallée Poussin încearcă să stabilească din ce cauze „disciplinele salvării“, cum le numește el, între care și budismul, s-au desprins din trunchiul religiei vedice și au ajuns să creeze un univers mental complet diferit. Răspunsul e la fel de complex ca epoca de efervescentă spirituală care a fost India din vremea lui Śākyamuni, dar factorul principal îl vor fi constituit, probabil, speculațiile asupra zeilor și a sacrificiului, care au dus la descoperirea morții repetate – „re-moartea“, cu o sintagmă analoagă re-nașterii – și a transmigrației. Puzderia curentelor de gândire formate în acest context și subsumate așa-numitei „tradiții *śramaṇa*“ (vezi Anexa) aveau un singur aspect comun: opoziția față de ritualismul vedic.

Capitolele următoare expun succint câteva din trăsăturile și doctrinele care au individualizat budismul „primitiv“ printre celelalte școli *śramaṇa* și grație cărora nu doar că a supraviețuit până în prezent, dar a devenit una din religiile universale. Dintre „disciplinele salvării“ apărute în acele îndepărtate timpuri, cu excepția budismului, una singură mai există și poate servi drept comparație: jainismul. Dar acesta nu a depășit niciodată granițele Indiei.

În studiul budismului, cercetătorul apusean se confruntă frecvent cu termeni și doctrine care fie nu au avut niciodată echivalent în propria lui tradiție spirituală fie, dacă au avut, acesta a fost de mult uitat (cazul transmigrației, metempsychosis). De multe ori însă, strănii cum par lucrurile la prima vedere, ele sunt totuși abordabile cu mijloace familiare gândirii apusene. Așa de pildă conceptul de karma, sau doctrina despre inexistența sinelui.

Nirvāṇa, în schimb, pune probleme de altă natură: un concept care se sustrage oricărei descrieri verbale este indigest pentru o gândire dependentă în cel mai înalt grad de limbaj. Istoria interpretărilor date Nirvāṇei de către savanții europeni este, în bună măsură, istoria tentativelor de a înțelege ceva ce nu e menit a fi „înțeles“, ci realizat prin practică meditativă. Louis de la Vallée Poussin era perfect conștient de aceasta, când a spus că „pentru un budist, important este nu să știe ce este Nirvāṇa, ci să atingă Nirvāṇa“, la fel cum „pentru creștin important nu este să înțeleagă natura lui Dumnezeu, ci să se facă plăcut lui Dumnezeu“. Totuși, continuă el, „ca istorici, singurul pericol este să facem greșeli și ne putem asuma acest risc“. Și greșeli în interpretarea Nirvāṇei s-au făcut.

Deși textele budiste avertizează în repetate rânduri asupra capcanelor nihilismului (extincția totală a individului în momentul morții) și eternalismului (perpetuarea sinelui după moarte), exegeții lor moderni au început prin a cădea în amândouă.

E interesant cum mulți din savanții occidentali cu contribuții majore în studiul budismului, printre ei și Louis de la Vallée Poussin, și-au revizuit radical interpretările anihilaționiste inițiale, datorită contactului cu un număr tot mai mare de texte și strădaniei de o viață de a pătrunde mesajul lui Buddha. În unele cazuri, evenimentele din viața personală și propriile reflecții asupra îmbătrânirii și morții vor fi avut de asemenea un rol.⁴

---

⁴ III, 2, pp. 31-32. Este cazul doamnei Caroline Rhys-Davids care, după moartea soțului ei (1922) și poate și în legătură cu aderarea la mișcarea teozofică, a susținut că scopul inițial al budismului a fost beatitudinea eternă.

Unii cercetători au ajuns la concluzia că Nirvāṇa nu se referă la vreo stare ontologică, sau la o concepție despre existența post-mortem, ci la un deziderat etic aici și acum. „Nibbāna este pur și simplu o stare etică ce trebuie atinsă în viața aceasta, prin practici etice, contemplație și introspecție. Nu este deci transcendentă. Expresiile care se referă la realizarea emancipării de dorințe, ură și iluzii se aplică unor obișnuințe practice și nu gândirii speculative.”⁵ Dacă interpretarea nihilistă este în prezent complet discreditată, concepția etică are în continuare adepți: „Nirvāṇa este o stare de sănătate mentală perfectă (*aroga*), fericire perfectă (*paramasukha*), calm sau seninătate (*sitibhūta*) și stabilitate (*āneñja*) atinse în această viață, cât timp ești viu.”⁶ Dar limitând interpretarea *nirvāṇei* la o stare etică mundană, karma nu mai are nici un rol și devine de neînțeles de ce Buddha a insistat că învățăturile sale sunt menite să elibereze ființele din ciclul morții și al renașterii. Prin eliminarea ca obiect de preocupare a aspectelor post-mortem ale Nirvāṇei, anihilaționismul este practic subînțeles.⁷

Dat fiind că orice atribut pozitiv limitează și relaționează, descrierea Nirvāṇei în termeni negativi – în sensul acelei *via negativa* din teologia medievală – prezintă avantaje și are sprijinul consistent al textelor (de unde termenii pozitivi nu lipsesc nici ei). Cum observă George Grimm⁸, libertatea, cu-

---

⁵ Termenul „nibbāna” din *The Pāli Text Society's Pāli-English Dictionary*, ed. T.W. Rhys-Davids și W. Stede, Londra: Luzac and Co., 1921-25.

⁶ David J. Kalupahana; *Causality: The Central Philosophy of Buddhism*, Honolulu, University Press of Hawaii, 1975, p.180

⁷ III, 2, p.38.

⁸ George Grimm, *The Doctrine of the Buddha. The Religion of Reason and Meditation*; ed. II, Berlin, Akademie-Verlag, 1958, p. 235.

vânt frecvent asociat cu Nirvāṇa, este un concept negativ în sensul că indică eliberarea de un obstacol sau o limitare, fără să ne spună și ce devenim după eliberare. „Riguros vorbind, descrierile noastre, pozitive sau negative, sunt doar convenționale, deși servesc unui scop util dacă sunt înțelese dintr-o perspectivă corectă. În scopul de a indica natura profundă și inefabilă a Nibbānei, descrierile negative sunt preferabile. Ele neagă tot ce e mundan sau conceptual și sugerează în modul cel mai potrivit natura supramundană și non-conceptuală a Nibbānei, deși expresiile pozitive sunt și ele utile în măsura în care afirmă realitatea Nibbānei și alungă temerile de o concepție nihilistă.”⁹

Poate că cele mai potrivite cuvinte din vocabularul european pentru a descrie această stare inefabilă și paradoxală care este Nirvāṇa, sunt cele folosite de Rudolf Otto în caracterizarea sacrului: *das ganz Andere*, ceva cu totul diferit.

Studiul budismului în Europa a devenit posibil numai în perioada ce urmat Iluminismului, când s-a format conceptul de istorie comparată a religiilor. Până atunci, pentru europeni existaseră doar patru religii: cele trei monoteisme – iudaism, creștinism și islamism – plus păgânismul, sau idolatria, care includea tot restul.¹⁰ De aceea nici nu s-a simțit nevoia unor termeni care să desemneze diversele credințe și practici, acestea fiind considerate forme locale de idolatrie.

---

⁹ K.N. Upadhyaya; *Early Buddhism and the Bhagavad Gīta*, Delhi, Motilal Banarsidas, 1971, p.343.

¹⁰ Vestigii ale acestui mod de gândire s-au perpetuat la nivelul limbajului până târziu, chiar și Louis de La Vallée Poussin utilizează sintagme de felul „păgânismul hindus” sau, cu referire la totemism, „păgânism neevoluat și absurd”.

10 Abia catre sfarsitul secolului al XVIII-lea, calatorii europeni au început să realizeze că imaginile lui Buddha pe care le ntlniser în Asia, chiar dacă aveau nume diferite, reprezentau același personaj ai căruia adepți erau rspndiți pe tot continentul.¹¹ Termenul de budism, sub forma „boudhdism“, a fost introdus în *Oxford English Dictionary* n 1801; forma engleză actuală, „buddhism“, datează din 1816. n sensul cel mai larg, prin budism se înțelege ansamblul ideilor, practicilor, instituțiilor și valorilor care, de-a lungul secolelor, „s-au condensat în jurul numelui lui Buddha“, cum se exprimă Louis de la Vallée Poussin.

Prima „viață a lui Buddha“ a apărut în 1823, compilată fiind din surse mongole de filologul, orientalistul și exploratorul german Julius Heinrich von Klaproth (1783-1835); George Turnour (1799–1843), funcționar colonial britanic în Ceylon, a tradus primele capitole din cronica sinhalez *Mahāvansa*, prefațate de un eseu despre literatura budistă de limbă pli. Cea dinti traducere completă a unei stre budiste, *Sutra Diamantului*,¹² din tibetană în germană, e datorată lui Isaak Jakob Schmidt (1779–1847). Transilvanul Alexander Csoma de Krs (1784–1842) a publicat studii despre budismul tibetan și un valoros dicționar tibetan-englez, pe baza cercetărilor sale personale în Ladakh. Și exemplele ar putea să continue, dar ce se observă este că nici unul din acești autori nu s-a ocupat de budismul indian.

---

¹¹ Printre primii care au atras atenția asupra acestui fapt a fost Dr. Francis Buchanan (1762-1829) ntr-un articol din 1799 intitulat „On the Religion and Literature of the Burmas“.

¹² *Vajracchedik-prajpramit; alături de Stra Lotusului, unul din cele mai influente texte ale budismului Mahyna. A fost inclusă de Max Müller în vol. 49 din The Sacred Books of the East.*

CALEA SPRE NIRVĀṆA

DISCIPLINE INDIENE ALE SALVĂRII

I. Religii și discipline ale salvării

Definițiile generale sunt întotdeauna oarecum înșelătoare și generează controverse. Dar o definiție a titlului acestor prelegeri este necesară. „Budismul ca disciplină a salvării“ trebuie pus în contrast cu „Budismul ca religie“.

În India există, și au existat de la bun început, un număr de religii în sensul propriu al cuvântului. Ele prezintă o varietate nesfârșită și diferă adesea în mod esențial una de alta, dat fiind că aparțin unor tipuri distincte de civilizație. Dar, deși unele sunt politeiste, altele monoteiste, iar un mare număr dintre ele au o coloratură panteistă; deși unele sunt păgâne, frauduloase, superstițioase și magice, iar altele elevate și pure în toate privințele; deși unele sunt logice și raționale, altele mistice și pasionale – toate se încadrează neîndoielnic în conceptul de religie așa cum este el înțeles de cercetătorii moderni ai istoriei religiilor. Indiferent de diversitatea lor, toate au fost „făcute“ să îndeplinească,

38 și îndeplinesc într-un fel sau altul, nevoile omului care trăiește în societate, nevoia de supranatural, moral și secular, nevoile individuale și sociale. Ele vorbesc despre o putere supraumană, oricare ar fi natura și prestigiul acestei puteri; explică obligațiile omului față de ea sau, de o manieră mai tranșantă, un *modus vivendi* corect al omului cu ea; toate dispun de rugăciuni sau formule, sacrificii, sacramente. Ele se preocupă de condiția morților, precum și de bunăstarea personală în viața aceasta; au instrumente și ceremonii pentru munca și anxietățile vieții de zi cu zi, pentru boli și pentru păcate, care adesea nu sunt decât un alt fel de boală. Ele propovăduiesc o regulă generală de conduită și se întrepătrund cu Legea familiei sau a tribului, căci nu există o distincție clară și constantă între lucrurile profane și cele sacre.

Deși religiile Indiei sunt îndeobște foarte indiene și hinduse, pentru toate pot fi găsite analogii în afara Indiei. Hinduist este cuvântul pe care-l folosim pentru a evidenția caracterul special și compozit al civilizației indiene.

Nu există un termen sanskrit care să acopere întregul domeniu de credințe și practici sugerat de cuvântul „religie“. Dar dacă examinăm numeroasele cuvinte care au o semnificație religioasă – *yajña*, „sacrificiu“, magic într-o anumită măsură; *pūjā*, „adorare“ sau „venerare“, deseori idolatră; *bhakti*, „devoțiune“; *dharma*, regulă morală și socială, „lege“ și virtute – vedem că, deși „sacrificiul“, „cultul“, „devoțiunea“, „legea“ sunt foarte

hinduse și se deosebesc de sacrificiul semitic, de cultele egiptene, de iubirea de Dumnezeu din creștinism sau de *jus majorum* a romanilor, nu e mai puțin adevărat că ele sunt pur și simplu umane în ceea ce privește motivația călăuzitoare și „filozofia“ lor.

De exemplu, zeii și riturile religiei vedice sunt hinduse; ele diferă semnificativ de tipurile iraniene, ca să nu mai vorbim de celelalte religii ale Lumii Vechi. Cu toate acestea, vedismul este în mod evident o ramură a tradiției indo-europene; el este înrudit cu toate credințele naturiste și patriarhale din lume, deși e contaminat nu în mică măsură de fanteziile comune ale străvechiului dar mereu viului păgânism.

Alături de religiile propriu-zise, în India au apărut începând de prin secolul al VII-lea î.Ch. – pentru a dura timp de multe secole, atrăgând mii de aderenți și exercitând o puternică influență asupra religiilor indiene – un număr de „discipline“ cu un caracter special propriu.

Ele nu pot fi descrise riguros nici ca filozofii, nici ca religii. Rămâne de văzut care este denumirea cea mai potrivită.

Ele sunt „discipline“, altfel spus corpuri de doctrine și practici, împreună cu o regulă de viață ce vizează o finalitate practică – termenul indian este *mārga*, „cale“, sau *yāna*, „vehicul“ – și din acest punct de vedere sunt ceva mai mult decât filozofii, teorii sau scolasticisme. Dar e îndoielnic dacă pot fi numite „religii“.

Spre deosebire de religii, disciplinele acestea sunt concepute pentru asceți, și numai pentru asceți. În plus, ele sunt pur personale sau individualiste, altfel spus, nu au grija semenilor ori a morților. Sunt asociale și deseori anti-sociale: ele dezaprobă și adesea interzic căsătoria. De regulă, ele au produs secte sau ordine și câteodată „biserici“, dar astfel de formațiuni sociale nu sunt esențiale pentru ele; chiar și în budism, unde Maestrul și Biserica¹ joacă un rol major, există credința că în vremurile ce vor urma, când Maestrul va fi uitat, Biserica dizolvată și budismul va fi dispărut, vor apărea din timp în timp „sfinți individuali“ (*pratyekabuddha*), care vor fi prin ei înșiși budiști perfecți, trăind singuri în sălbăticie, fără tovarăși sau discipoli.²

O altă caracteristică a disciplinelor este dezinteresul lor total față de obiectivele mundane. Doctrina budistă este clară în această privință: orice acțiune care urmărește un avantaj oarecare în viața aceasta, este rea.

---

¹ Prin „Biserică“, La Vallée Poussin înțelege Comunitatea călugărilor budiști, *Sangha*, care alături de Maestru (Buddha) și Lege (Dharma) formează cele trei „refugii“ sau „giuvaeruri“ (*triratna*) ale budismului. (N. trad.)

² În canonul pâli, *paccekabuddha* (skr. *pratyekabuddha*) se referă la un individ care a atins iluminarea de unul singur. Spre deosebire de un *sammāsambuddha* (skr. *samyaksambuddha*), un *pratyekabuddha* își păstrează realizarea spirituală pentru sine căci, lipsindu-i compasiunea, nu-și asumă sarcina de a o împărtăși și altora. El este totuși considerat un învățător, chiar dacă unul tăcut, prin exemplul vieții și al acțiunilor sale. Probabil că figura *pratyekabuddha*-șilor este rezultatul includerii în budismul timpuriu a asceților pre-budiști, venerați de populație ca sfinți și înțelepți solitari. (N. trad.)